

ZAPISKI

Papini o sodobniku Croceju

Iz italijanske sodobne književnosti sta evropski in zlasti še naši javnosti poleg Pirandella, letošnjega Nobelovega nagrajenca, in D'Annunzia, vittorialskega samotarja, izobčenca in tretjerednika, skoraj edino in najbolj znana še Giovanni Papini in Benedetto Croce.

Svojevrstno rezki, brezobzirni, predirno drastični in paradoksalni slog Papinijevega pisanja in gledanja na stvari, dogodke in ljudi sta avtorju zaslužila pozornost predvsem italijanske javnosti, ki je vajena obledele, pomehkužene in obrabljene manzonijanske liričnosti, zastrte, perverzno doslutevane D'Annunzijeve spolnosti in duševnih akrobatizmov Pirandellovih.

Papini je človek, ki je vse svoje življenje neizprosno sledil svojim človeškim spoznanjem. Od etičnega ararhizma je našel pot v prakatolištvo in se je logično sprl skoraj z vso generacijo svojih sodobnikov. Usoda genija. Zelo značilna priča tega njegovega spora so njegove »Stroncature«, kjer je brezobzirno povedal svoje mnenje o vseh pojavih tako, kakor je sam v sebi čutil. Papini, kaotičen duh, samouk levjih stremljenj in junaške neodvisnosti, »divji mož«, ki ljubi in sovraži tako, kakor so morali ljubiti in sovražiti praljudje, se zaganja ali brani ljudi, naprave, pojave, knjige in ideje, kakor mu to narekujejo osnove njegovega, k uveljavljanju zadnjih resnic težečega značaja.

V tej močni in dosledni borbi proti vsem in proti vsemu, kar ne odgovarja njegovim življenjskim in estetskim idealom, v borbi, ki se do danes še ni končala, o čemer pričajo napadi »na moje najljubše sovražnike«, ki jih priobčuje v reviji »Frontespizio«, je ostalo idejno pomembno zlasti dolgoletno literarno merjenje in obračunavanje z Benedettom Crocejem, največjim sodobnim italijanskim filozofom, estetom in zgodovinarjem.

Papini, ki ga je Croce nekoč imenoval »zblojeni duh«, ni po osnovni razliki glede pojmovanja vseh dogajanj in problemov in po strastni ljubezni do vsega življenjskega, razvijajočega se, dinamičnega, mogel in ne more trpeti Crocejeve sistematičnosti v opredeljevanju čuvstev in pojavov, ne more trpeti tega, kar sam imenuje »Crocejevo plitvost in pristranost«, poleg tega pa tudi ne suhega, nemuzičnega opredeljevanja umetnosti, estetike in filozofije ter še manj slave in ugleda, ki si ga je stekel veliki besedni in pojmovni žongler Croce. Papinijeva borba proti Croceju — filozofu, zgodovinarju, avtoriteti — se deli v dve dobi: pred Papinijevim spreobrnjenjem in za njim.

V prvo dobo spadajo vsi polemični spisi, ki jih je Papini zbral v knjigi »Stroncature«, v drugo pa samo članek »Croce in križ«, ki ga je priobčil v reviji »Nuova antologia« (števil. 5, 1. marca 1932).

V uvodu k »Stroncaturam« pravi Papini: »V meni je človek, ki sovraži in ljubi. Zavračanje nečesa in navduševanje za nekaj (lo sdegno e l'etusiasmo) sta po moji sodbi boljši poti odkrivanja in spoznavanja kakor pa mirna, premišljena in učena sodba.« V tej knjigi, ki je dosegla že dvanaest izdaj, je

Croceju posvečenih celih 56 strani. Prvo poglavje velja Crocejevi »Logiki«, ki je izšla 1905. Iz te dobe je tudi polemika.

»Čakal sem te ,Logike', piše Papini, »s takim hrepenenjem in s tako neučakanostjo, kakor jo more razumeti samo tisti (in upam, da je takih mnogo), ki ve, s kakšno genialnostjo in učenostjo, s kako lahkoto in fineso zna Croce oživljati argumente, ki jih vleče na dan napol zadušene iz velikanskih zvezkov in iz težkih akademičnih spominov filozofskih profesionistov.« Z ostro ironijo mu očita, da smrdi ta »Logika« že od daleč po Nemcih. »Croce je pred nekaj leti zgradil ,Estetiko', zdaj nam daje ,Logiko', kmalu nam bo dal ,Ekonomiko' in za njo ,Praktiko', nakar bo vsa veda o duhu zgrajena in bo novi monistično-racionalistični idealizem imel svoje štiri evangelije.«

Croce se sicer ne mara imenovati hegelijanca, zato ga pa Papini imenuje hegelianoida. Očita mu konstrukcijo fraz, ki jih gradi kakor Hegel (»zdi se, da objemajo vso resnico, ves svet za vso večnost«). Ta konstrukcija obstoji v tem, da vzamemo dve dvojici besedi in jih dvakrat ponovimo v drugačni zaporednosti, kakor v znanem primeru: vse, kar je realno, je racionalno, vse, kar je racionalno, je realno. Nato očita Croceju, da ga pri njegovem delu skoraj povsod zapelje simetrija zvokov in neki posebni ritem besedne zaporednosti, namesto da bi se potrudil povedati stvari, ki bi imele smisel.

Filozofija je po Croceju »umetnost umetnosti«, »poezija poezije«, »kontemplacija večnosti«, logika pa »filozofija filozofije«, ki išče »pojmem pojmov« in ki ni konec koncev nič drugega ko »definicija pojmov«. Croce pričinja tu s svojim »čistim pojmom«, ki je »concetto puro, il pensiero dell'universo«, torej ne individualen, ne osebni, niti ne kolektiven. Predstavlja enakost v raznolikosti in je enak duhu, ki je večni v prehodnosti in »ima v sebi nujnost premišljevanja o edinem pojmu, o pojmu enote, ki je eden prav zato, ker je hkratu mnogovrstnost determinacij«.

Seveda mu Papini vseh teh »pojmov« ne more odpustiti in sistematično pobija vse Crocejeve trditve, dokler ne pride do zaključka:

»V moji glavi je torej 1. skupina posameznih pojavov, več ali manj opredeljenih in celotnih, 2. skupina verovanj v možnost spoznanja tudi drugih, ne sedanjih pojavov, ki jih pa priznavamo za enake sedanjim; spoznanje, ki pa je možno le spričo nekega določenega kakovostnega stanja sedanjih pojavov. Absolutno čisti in univerzalni pojem — il concetto assolutamente puro ed universale — oblika brez vsake vsebine, pa res ne vem, čemu naj bi odgovarjala v moji glavi.«

Tretje poglavje posveča Papini »zgodovinskim ocenam« Crocejevim.

»Zgodovina«, trdi Croce, »ni resnična umetnost, ker ni sestavljena iz čistih (goli) estetičnih intuicij. Zgodovina je sestavljena iz ,osebnih ocen' — giudizio individuale — ki imajo lastnost obstoječnosti in jih imenujemo lahko kar ,zgodovinske stavke'. Ti niso nova teoretična forma, ki bi jo postavili poleg intuicije ali pojma, pač pa so premišljevanja — ripensamenti — estetičnih stavkov s pomočjo pojmovnih stavkov.«

Temu odgovarja Papini na kratko: »Sprejemajoč, da je ocena ,to je pes', ki jo navaja Croce, ,zgodovina', ker vklepa v sebi predstavo in pojem, bi potem

ne smeli več staviti zgodovine v umetnost, marveč umetnost v zgodovino. Tako se pa Crocejeva stavba na mah zruši.«

Drugi napad, ki ga je Papini dvignil proti Croceju, je iz leta 1913, in sicer ob četrti izdaji Crocejeve »Estetike«.

»Tudi danes je v Italiji,« pravi Papini v svoji polemiki, naslovljeni »Estetika«, »precej mladih literatov, mnogo profesorjev iz zakotnih šol in nekaj časnikarjev, ki se za zabavo igrajo s filozofijo in ki pripisujejo zares veliko važnost Benedettu Croceju in njegovi Estetiki.«

V tej knjigi vidi Papini »svojega Croceja«: neomejenega vodjo sodobne generacije, nepremagljivega diktatorja italijanske kulture, najvišjega vzgojitelja velikanskega zavoda »pridnih Janezkov«, v katerega bi se morala izpremeniti Italija. »V inozemstvu ni Crocejeva teorija vzbudila nobenega posebnega začudenja, razen začudenja nad italijanskim začudenjem. V Ameriki, kjer Crocejevih idej niso razumeli, ga je neka tesaška univerza povabila, naj bi prišel predavat. Croce seveda v Ameriko ni mogel. Zato pa je napisal in v Italiji tudi tiskal štiri predavanja.« Ta štiri predavanja jemlje zdaj Papini v pretres, seveda na svoj znani brezobzirni način.

»Prijetna besedna igra, trditev, da je neka stvar bela in hkratu črna, ter črna prav zato, ker je bela, in bela zato, ker je črna, prevladuje v vsem Crocejevem spisu. Do končne resnice se zmagovalec pribori tako, da pobije svojega nasprotnika, pa vendar živi z njim skupaj. Vsak poseben pojem je po eni strani neodvisen, po drugi strani pa odvisen, torej hkratu odvisen in neodvisen. Pesnik, ki napiše odo, je »pesnik, ki se je dopolnil in torej ni več pesnik«, (razen, če znova ne vstane!) »Pota pogrškov so ista ko pota resnice.«

Jasno je, da se taka in podobna, po svojih učinkih zelo nevarna miselna igračkanja iz peresa človeka, ki se svojega vpliva zaveda, morala dvigniti Papinija k odporu, ki ni mogel biti drugačen kakor krut. Sistem Papinijevih polemik napram Croceju je zelo učinkovit: golo citiranje trditev in nesmislov, ki jih nasprotnik piše, ter iskanje nedoslednosti, protislovij in odmikanj od njegove lastne relativne logične linije. N. pr.: »Umetnost je po Croceju intuicija, intuicija je izraz, izraz je slika, slika je fantazija, fantazija je lirika, lirika je intuicija, izraz je lepota itd. Vsa Crocejeva estetika se reducira konec koncev na iskanje psevdonimov za besedo umetnost in jo v skici lahko napišemo takole: umetnost = intuicija = izraz = čut = slika = fantazija = lirika = lepota. To so besede, v katerih je samo zapovrstni red drugačen, a za Croceja pomenijo točno in jasno en pojem: umetnost.«

Rezultat Crocejevega dokazovanja je torej trditev, da je umetnost umetnost in nič drugega. »Toda nočemo se učiti od filozofa, da je umetnost umetnost in da je umetnost del realnosti. Do tega pridemo tudi sami s svojimi slabotnimi močmi brez Vica in Baumgartnerja.«

Papini hoče od Croceja, da bi o umetnosti povedal kaj več, četudi zgrešenega, toda več svojega, novega. Na dvojne največjih vprašanj, ki jih ljudje stavijo estetom, kaj je umetnost, kaj je lepota, Croce ne odgovarja, ali pa odgovarja s starimi frazami: »Umetnost je simbol, je vsesimbol.« O lepoti pa: »Lasten izraz, če je lasten izraz, je tudi lep, ker lepota ni drugega ko ugotovljenost slike in zato izraz.«

»Mi pa,« dostavlja Papini, »smo se učili, da nelasten izraz niti izraz ni, in se spominjamo, da umetnost ni nič drugega kakor izraz, kar pomeni, da je vsa umetnost lastnostna in določena, torej lepa.« »Pri tem udarimo z glavo samo v nove neznanke enačbe in ne izvemo ničesar bolj točnega. In vendar, če je kritikova naloga, da razjasnjuje, ali je kaka stvar ali kako delo lepo ali ne, potem je za lepoto potreben tudi kriterij.«

Prav na koncu članka pove Papini še enkrat: »Croceju je manjkala in manjka vsakršna umetniška občutljivost in vsakršen čut, ki ni šolsko tradicionalen. Ni jih del, v katerih bi čutili umetnost tako daleč od duše do pisca, kakor je to v Crocejevih. Zato pojmuje Croce teorijo o umetnosti kot zaprt krog šestero ali sedmero siamskih dvojčkov, tako enakih, da ne morejo drug drugega opredeliti.«

Najostreje in hkratu najbolj barbarsko je Papini napadel Croceja v Rimu z odra v gledališču Costanzi, kjer je predaval 21. februarja 1913.

»Ta bog-oče, senator, milijonar po dohodkih, velik človek po lastni volji in po milosti javne kozje krotkosti in oslovstva, je čutil potrebo dati Italiji nov sistem, filozofijo, kritiko, vedo. Da bi spravil skupaj svoj sistem, je ta veliki mojster vseh nevednih skopil Hegela, odvzemši mu možnost škodovanja in seveda oplojanja. Za vedo je porabil čitanke iz tretjega razreda ljudskih šol in pri kritiki si je vtepel v glavo, da bo nadaljeval De Sanctisa, kateremu je podoben, kakor je resničnemu oceanu podobno morje, naslikano na odrski scenariji... Začel je z neutrudnim pisanjem literarnih kritik, z rokodelstvom, za katero ta ubogi človek ni bil nikdar rojen, ker mu manjka vsakršna oblika in upanje za kako umetniško občutljivost. Ko si je tako osvojil občinstvo, mu je lahko dajal požirati moralo, logiko, zgodovino, Kanta, Hegela in vso nemško godljo, ki jim je vzel malo vsebine tu in dodal malo zabele tam ter jih postavil na mizo ubogim na duhu in na misli. — Benedetto Croce sanja o intelektualni Italiji, sestavljeni iz toliko in toliko pridnih fantkov, ki z odprtimi usti poslušajo njegovo besedo, dobrih odjemalcev Laterzovih (Crocejevega založnika), vsak se ukvarja s kakim majhnim delcem, ki ga določi najvišji vzgojitelj; to so zvesti bravei, Janezka in drugih enako vznemirljivih knjig, daleč proč od praznih kapric in nezdravih ambicij po neodvisni genialnosti, ki se požvižga na zgodovino, na tradicijo in na socialne dolžnosti ter na ,goli pojem'.«

Ta govor in polemika v »Lacerbi« (revija Papinijeve skupine) sta razdražila Croceja, in ker ni imel v delu prav ničesar drugega, se je spravil na Papinijevo ljudsko izdajo poezij Tomaža Campanelle.

Papini mu je seveda odgovoril v reviji »Lacerba«. Tu ponavlja že navedene stvari in konča:

»Croce piše o meni: ,Papini zganja že precej časa velik hrup po revijah, knjigah in predavanjih; se postavlja kot pesnik, genij, filozofski revolucionar in apostol novega življenja.' — ,Poglejte, kaj vas vznemirja, senator! Tudi vi že precej časa zganjate hrup po knjigah, revijah in predavanjih, se postavljate kot kritični genij, filozofski revolucionar in apostol novega življenja in bi radi biti edini papež, edini mesija, edini diktator italijanske kulture.« (Konec.)

Stanko Vuk

Prejkoprej je zagrabil Reinhardt za priliko in narobe spremenil oder v salon. Ne moreš si jasneje in bolj pristno misliti salona in salonske družabnosti, kot pri Tolstem, nič bolj odlično kot pri Hoffmannsthalu, nič bolj angleško kot v Galsworthyjevi »Družbi«, nič bolj razposajeno kot v »Netopirju«.

In zdaj psihološki Reinhardt, ki ume igrati na vseh strunah duše, ki se čuti doma v vseh njenih pokrajinah, mejnih krajinah, sanjavih daljah in resničnosti: od mehke srčne lirike v Maeterlinckovi pesmi »Peleas in Melisanda«, preko Strindbergove dušne sanjivosti v »Sonati strahov« in »Sanjski igri«, pa tja do transcendentnih pesnitev borečih se za resničnost in videz življenja ter umetnosti v Sorgejevem »Beraču« in Pirandellovih »Šestih osebah, ki iščejo avtorja«; realistični psiholog Reinhardt v Bahrovi »Sanni«, preko »Doroteje Angermann« do Bourdovih »Ujetnikov«; Reinhardt, politični satirik: od »Svete Ivane« pa tja do »Cesarja iz Amerike«.

In zdaj še Reinhardt veseljak in dobričina. Reinhardt v petju in plesu, Reinhardt, ki si da včasih zagosti, se čehlja za ušesi in se počuti, ko riba v vodi. Reinhardt s tisočericimi pesniškimi, muzikalnimi, sceničnimi, akrobatičnimi domislicami. Reinhardt improvizacije in »Commedia dell arte«. Reinhardt iz »Danes bomo tiči« do »Netopirja« in »Viktorije«. Med temi pa »Georg Daudin« in »Namišljeni bolnik« z nepozabnim Pallenbergom; pa še »Sluga dveh gospodov«, »Figarova ženitev«, »Nemški malomeščani«, »Orfej in Helena«; in če si misliš zraven še »Semnja v mlaki«, kakšno morje veselja in smeha! Teater zaradi teatra volje. Pravi, resnični, produktivni teater. (Prim.: Heinz Herald — Arthur Haham: Die Jahre 1905—55). Peter Malec

ZAPISKI

Papini o sodobniku Croceju

Po tem napadu (prim. str. 229), ki zaključuje prvo dobo, se Papini ni več naravnost obregnil ob Croceja. Tu in tam je včasih okrcal kako senco, ki je bila podobna Croceju, njega samega se ni dotaknil do marca leta 1932.

Tiste dni je Croce tiskal v Bariju svojo »Zgodovino Evrope v XIX. stoletju«, knjigo, ki je vzbudila pozornost in polemike tudi pri nas. Z njo je Croce globoko ranil Papinijev čut kristjana in človeka.

»Ni kaj reči,« piše, »Benedetto Croce je osvojevalec... Še mladenič je prehodil stepe kritike in znanja, starejši je zavzel z zvijačo carstvo filozofije in ga razdelil na štiri province, ki imajo na papirju neverjetno jasne meje; po pohodu nad kraljestvo ekonomije se je vrgel ves v republiko literature in je tam priredil taka mesarska klanja, kakor jih še nismo videli, kar človek pameti; našel si ga na vsakem voglu stoletij, pred gradom vsakega pesnika, pred kočo vsakega pripovedovavca, v Italiji in v inozemstvu, kako dlakocepi in sodi: neobčutljiv ko kip, gluhi ko zidovje...«

Nazadnje, ko se je naveličal potepanja povprek po tej nesrečni republici, se je obrnil k zgodovini, ki jo je vščipnil že za nekdanje prve ljubezni: Nad

kraljestvi zgodovine je delal vedno širše polete: najprej Neapelj sam, pozneje vsa Italija in končno danes vsa Evropa.

...Drugi, bolj izurjeni ko jaz, bodo pregledali, v koliko more evropska zgodovina XIX. stoletja veljati kot boj med dobrim, svetlim principom (svobodomiselstvom), in med temnimi, zlohotnimi principi (kapitalizem, demokracija, reakcija). Po navadi, v resnih zgodovinah, je šablonska shema borbe med dobrim in slabim herezija, ki se pojavi v preprostih dušah; toliko je niti in tako zapletenih, ki tvorijo tkanino velikih človeških družb. In treba bo pregledati, opirajoč se na skupnost dogodkov, če je bila (navidezna) zmaga svobodomiselnega sistema, ki jo Croce sam stisne na malo več kakor štirideset let, prvi (ponesrečeni) poskus ideje, ki ji je določeno preživeti vse, odnosno porajati se znova in ne več umreti, ali pa je to bil samo izjemen dogodek, ki je nastal radi posebnih socialnih in ekonomskih stremljenj, ki so trenutno prekinila ustaljeno zgradbo držav in ki se ne bo, v kolikor danes lahko sodimo, pojavil nikdar več...«

Nato piše Papini, da ni njegova naloga, da bi to ugotavljal. On bo pregledal samo Crocejeve sodbe o veri in o katoličanstvu in zlasti sodbe o pomenu povratkov h katoliški veri.

Croceja najprej pohvali, češ, da je posvetil precej pažnje »tistim razmeram in duševnim tokovom (in ne samo religioznim), katere imajo povprečni zgodovinarji grdo navado izpuščati ali odpraviti z malo dodatnimi opombami, kakor da bi človeška zgodovina ne bila skoraj, ne pravim edino, največ zgodovina idej, misli, ver in čuvstev. Takoj nato prične:

»Že mnogo let govori Croce o ,vernosti' in tudi o ,veri', ki ju hoče po svoji navadi enačiti, kljub temu ali radi tega, ker da sta to dve različni stvari, z namenom, da bi napravil dvojno disociacijo: kar se tiče teorije, da bi ločil vero od katerekoli transcendentnosti, in kar se tiče prakse, od vsake cerkve in predvsem od katoličanstva... Bog ne obstoji ali pa obstoji samo v človekovem srcu. Torej je človek v neprestanem iskanju resnice... In cerkve niso drugega ko preostanki mrtvih, preživelih kultur... Katoliško vero je treba nadomestiti z drugo, »človeško vero«: človeški duh je bog in Benedetto Croce je njegov prerok. Te stvari nam je hotelo dopovedati že mnogo ljudi. Toda niti sladko Crocejevo besedovanje ne more izpremeniti pravega pomena vseh teh besedi. Kajti po našem evangelistu svobodomiselstva... temelji bistvenost in notranjost vsake vere... vedno v pojmovanju realnosti in v odgovarjajoči etiki, torej je ne smemo za menjavati z »mitološkim elementom, radi katerega se samo postransko loči od filozofij«. In zadovoljen še dostavlja, da »posebljenja, miti, legende, dogme, obredi, zadostovanja, žrtvovanja, svečeniški zbori in papeževi paludamenti in podobno ne spadajo k bistvenosti...« in jih vendar smatramo kot nujne v vsaki veri...

Tega neusmiljenega cepljenja, ki ga Croce vrši nad pojmom vere, mu pa ne moremo odpustiti; in to ne iz apologetičnih ali konfesionalnih ozirov, ampak samo radi zgodovine, mimo zahtev po logiki in po jezikovni jasnosti.

Nikakor ne moremo izločiti iz vere kot čisto navaden »Crux dixit« vseh drugih elementov, ki vero skoraj povsod sestavljajo: metafizike (transcenden-

talnosti), zvezane s teologijo, vednostjo o božanstvu, in mistike, zveze z božanstvom ter kulta z obredi, žrtvami, liturgijo, ki se opravlja skupno.

...Pojmovanje realnosti, ki bi bilo zgolj človeško in bi izključevalo vsako transcendentnost in nadnaravnost, ne more biti podlaga za vero v lastnem ali, kakor pravi Croce, v »notranjem« pomenu. Človek ne more oboževati in ubogati človeka, čeprav je to poskusil... Ljudje lahko obožujejo neke ljudi, junake stare Grčije, Budo, Mohameda, toda samo v kolikor so prepričani in gotovi, da je bila njihova človeška nrav povišana in spremenjena v zvezi z božanstvom: ali zato, ker so bili sprejeti med bogove po smrti, ali ker so dobili od Boga nalogo, ki jih je napravila enake bogovom...

Vsaka vera je hočeš nočeš posilstvo človeških primitivnih instinktov, poskus dvigajoče pedagogije: od anarhije k zakonu, od hudobije k usmiljenosti, od poželenja k odpovedi. In ljudje bi ne hoteli priznati nikdar višjega moralnega zakona, če ne bi verovali, da je navdihnjen.

Prvi pogoj za vsako vero je neizmerna dalja in razlika med človekom in Bogom: gotovost, da človek ni Bog in da je Bog vse kaj drugega ko človek. In nikakor ne moremo govoriti resno o »človeški veri« ali o kakšni »veri človeškega duha«, s tem da bi torej prevzeli za objekt kulta človeški rod namesto poedinca, kajti vsakdo izmed nas je del človeštva in duha, vsak kult pa predpostavlja razliko med oboževancem in med oboževateljem...

Vera, ki jo Croce razširja, »človeška vera« ali svobodomiselstvo, bo dala lahko osnovo lajiški morali... in, če hočemo biti širokosrčni, tudi askezi, nedvomno spoštovanja vredni, toda čisto nič podobni oni notranji toploti in onemu duševnemu podvigu, ki ga daje vera v nadčloveško in nadnaravno Prisotnost, ki je lastna veram v pravem in celotnem smislu besede. Tu smo v vernosti, a ni še vere. Vernost je negotova, vera je jasna, vernost je gola miselnost ali osebni čut, vera je vedno socialno, kolektivno dejanje...

Ti elementi (skupna molitev, javno žrtvovanje, vpeljevanja in sprijateljevanja) niso, kakor trdi Croce, zunanji, pač pa notranji, celo bistveni pogoji, tako potrebni, da nobena vera, še tako nepopolna, ni brez njih. Samo po liturgiji, to je po resničnem in zavednem sodelovanju pri razvijanju onega resnično človeškega in božjega pomena, kakor je cerkveno leto, postane vernik živi del velikega, mističnega telesa cerkve... So vere, v katerih prevladuje strah, druge, v katerih prevladuje ljubezen, toda čustveni element, takšen, kakršen se izraža v kultu in v mistiki, prevladuje.

Crocejevo svobodomiselstvo bo lahko hrepenenje intelektualnega meščanstva, aleatorični sistem vladanja, lahko celo zakon za razumevanje zgodovine moderne Evrope, toda ni in ne more biti vera. Vsaj do onega dne ne, ko bo Nj. V. Benedetto Croce I., car vseh kultur, s partenopejskim ukazom preuredil in preobrn timer besednjake omikanih narodov...

Noben pošten katoličan ni nikdar zanikal, da je Cerkev v stoletjih napravila precej političnih pogreškov... A treba je pripomniti, da nimata naloga in poslanstvo Cerkve nič opravka z razno politiko: pomoč svetega Duha je posvečena njenemu duhovnemu delovanju, ne pa političnemu..

Slabo je to, da Croce, morda nehote, iz cerkvene, po njegovem zgrešene politike, izvaja svojo sodbo tudi o Cerkvi kot duhovni družbi. Zato, ker ni

pomagala, kakor bi njemu ugajalo, svobodomiselnemu gibanju, se mu zdi, da se je preživela, da propada in skoraj umira. Croce, škof svobodomiselne psevdoreligije in *partibus infidelium*, lahko sodi nasprotno vero na političnem področju strogo, kolikor hoče, a če je tudi zgodovinar in pošten, mora vendar vedeti, da je življenje Cerkve v čisto nečem drugem...

„Misel in znanost sta ji vedno utekala,“ piše Croce brez vsake sence dokaza, „njeno telo je zadela jalovost kakor za božjo kazen, ker je grešila proti duhu, ki je duh resnice in odkritosrčnosti. A sredi vseh viharjev in strahov je ponavadi videla, kako vstaja kot njen branilec kak res znanstven in polemичen pisatelj, fanatičen in abstraktno logičen, ljubitelj skrajnosti in paradoksa, proti kateremu pa je kazala več nezaupanja, kakor pa od njega pričakovala resnične pomoči, ker je čutila duha in nevarno odvisnost.“ To so, kakor vidimo, povprečne in neutemeljene obsodbe.«

Nato se Papini vprašuje, kateri naj bi bili ti ljudje, in pobija trditve, da Italija ni imela v XIX. stoletju katoliških piscev in pesnikov ter navaja imena; pri Crocejevi trditvi, da ni bila Cerkev v istem stoletju zmožna roditi novih redov, našteje nič manj kot petnajst novih rimsko-katoliških redov v tem stoletju — dokaz, ki meče čudno luč na znanstveno vestnost in poštenost apologeta svobodomiselstva.

»... Croce bi bil dobrotno pripravljen trpeti agonistično eksistenco katolicizma in ga tudi na stroške svobodomiselstva vzdrževati v arheološkem muzeju zgodovine, ne more se pa vdati misli, da se je mnogo ljudi druge ali pa sploh nobene vere vrnilo in se še vedno vrača v rimsko cerkev. Tako je zaslepljen po fiksni ideji, da je katoličanstvo prazno in mrtvo, da se ne more prepričati, kako to katoličanstvo lahko še vedno pridobiva žive duše. Rekli bi, da mu te vrnitve napravljajo osebne neprijetnosti, tako je gotov in miren v svoji zmrzli jami postkantovskega idealizma...«

„Katolicizem je sprejel in sprejema veliko število slabotnih in oslabljenih duš, blodnih in negotovih avanturistov duha,“ citira Papini Croceja in nato sistematično dokazuje, govoreč o Jacquesu Rivièreu, o Chestertonu, Petru Wustu in o sebi, da niso bile to nobene slabotne, zblojene duše, marveč vsi mladi in moči polni ljudje. Mudi se precej časa pri opisovanju lastne spreobrnitve, o kateri ni do tedaj še nikdar pisal. Končno zaključuje s temi vrstami:

»Že mnogo let nisem govoril javno o Benedettu Croceju in tudi to pot, da povem po pravici, bi rajši molčal, če ne bi nekatere misli, ki jih je napisal v tej knjigi, ranile poleg zgodovinske resnice tudi moje človeške in krščanske vesti. Lahko da sem bil v preteklih letih krivičen do njega vsaj v izražanju nasprotij, zavedla me je mladostna razposajenost, in, če je bilo res tako, se tu javno spovedujem in ga odkrito prosim odpuščanja. Zdaj naj se prepriča, da ne vzbuja v meni več nasprotovalnosti ali jeze, marveč resnično usmiljenje. Kakor sam pravi v »Contributto alla critica di me stesso«, je zgubil vero še mladenič, brez vsakih sunkov, skoraj ne da bi opazil, in, ko je prišel v leta in zdaj, ko je že skoraj star, ni napravil nikdar ničesar, da bi spoznal in doumel zaklad, ki ga je izgubil. Prebogati in prereseni duh je, da bi ne čutil potrebe po veri, toda zadovoljuje se z vero, ki je nekje med moralno in človeško, vso teoretično, ki nikakor ne zasluži imena vere, ker ji žal manjka

občutje neskončnosti, občutje greha, občutje toplega, dejavnega usmiljenja. V njem sta spomin in razum počasi prevzela vsega človeka. Croce ve, da človek ni samo telo, in vendar ne more z vso svojo inteligenco doumeti, da duša ni samo inteligenca. Za to mu manjka živega doživetja, tega, kar je nad golo pametjo, tega, kar se dviga nevarno, toda dragoceno na najvišje vrhove: Vélika metafizika, vélika poezija, navdušenje, ki s svojim požarom razsvetli tudi pamet, tista ljubezen, ki doume tudi, kar je še nerazumljivega, ki se ji tudi absurdno zdi naravno in nemogoče lahko. Je človek-delavnica, človek-zaloga, a ne človek-stolp, človek-katedrala. Je rojen za pošteno nižino, za ponižne planote. Alpe in nebo ga ne privlačujejo in se mu skoraj gabijo. Je dobro opremljena in silna pamet, a manjkajo mu les raisons du coeur, in ker jih nima, jih zaničuje. Ne moremo ga obsojati, saj se ne rodimo taki, kakor bi to od drugih hoteli, pač pa taki, kakršne nas naredi. Bliski so slepcu nepotrebni in zastonj je grmenje gluhemu.

A ker ima vsaj pet lastnosti, zaradi katerih ga moram imeti rad, ker je človek, rojak, znanstvenik, nesrečnež in končno sovražnik, ga ne morem in nočem zapustiti. Tudi nasprotovanje ustvarja vezi in dolžnosti. Hotel sem napisati te stvari prav za njega v upanju, da bo hotel pregledati še enkrat nekatere probleme, preštudirati še enkrat z večjo ljubeznijo nekatere dogodke in duše, v upanju, združenem s prošnjo, da bi prišla tudi njemu, — za sprejetje Milosti bolj pripravljenemu, — ura, ko se bo led udrl, srečni dan nezmotljivega razodetja.

To vse življenje trajajoče nasprotje dveh velikih ljudi današnje Italije je zanimivo, kakor so zanimiva vsa nasprotja med kontradiktornimi si principi. Borba človeka duha, ki mu njegovo jasno, pravično stališče do skrajnih podrobnosti določa praktična, pozitivna vera, borba genialnega fanatika spoznanja in dejanja proti apologetu misli, besede, abstraktnih premis, je v svojih globokih človeških konfliktih pretresljiva. A prav v končni fazi se kaže vsa premoč po veri urejenega genija nad genijem človeških fantomov in svobodne misli: ta ima za nasprotnika prezir, neupoštevanje, molk, oni kljub vsem spopadom in nasprotovanju odpuščanje in željo, iz transcendentalnega čutenja izvirajočo po tem, da bi bilo nasprotniku dano priti vsaj do pravičnosti, če ne do istega stališča.

Sodbe, ki jih Papini o svojem sodobniku izreka, so upoštevanja vredne spričo zanimanj in polemik, ki jih je izzval slovenski prevod »Zgodovine Evrope v XIX. stoletju«, zlasti pa zato, ker ne gre za mnenja zakotnih oboževalcev ali nasprotovalcev Crocejevih idej in sistema, marveč za prepričanje genija, ki je Croceju dorasel in nadrasel.

Stanko Vuk

Popravek k članku »Nova zgodovina slov. slovstva«: Na str. 432 v DS 1935 št. 7-8 mora odpasti drugi odstavek (»Napačna je trditev...«). V njem sem prvotno ugovarjal trditvi, da je Bleiweis »obsodil prizadevanje, ustvariti vse-slovenski jezik«. Iz konteksta pa sem potem razbral, da gre pač le za t i s k o v n o napako (vseslovenski nam. vseslovanski); ta je v citatu v kritiki popravljena in je zato formulacija v DS nesmiselna.

J. L.